

Ш. Керім* , Е. Нусипбаев

Нұр-Мұбарак Египет ислам мәдениеті университеті, Алматы қ. Қазақстан

*e-mail: kerim-1962@mail.ru

ӘЛЕУМЕТТІК ЖЕЛІЛЕРДІ ИСЛАМИ УАҒЫЗҒА ҚОЛДАНУ

Цифрлану үдерісі мұсылмандардың рухани өміріне дендеп кіруде. Қазіргі уақытта жастардың діндарлық әлеуметтенуінде интернеттің тигізіп отырған ықпалы үлкен. Кибер кеңістіктегі ислам дініне қатысты контенттер мен сегменттер жетерлік. Әлеуметтік желілер көп қырлы қызметімен қоғамға көптеген өзгерістер әкелуде. Мақалада әлеуметтік желіні ислам дінін уағыздау үшін пайдалану Қазақстан контекстінде мысалдармен дәйектеле зерделенеді. Зерттеуде әлеуметтік желідегі уағыздың мән-маңызын, қарқынды даму барысы, өзіндік ерекшеліктері, форматтары, профильдері және танымал уағызшылар өзек болды. Тұжырымдар әлеуметтік желілерден жиналған контенттер мен материалдар, уағызшылар және дін қызметкерлерімен тікелей кездесіп, сұхбаттасудан алған мәліметтер негізінде жасалды. Уағыз ислам дискурсындағы басты ұстындар санатындағы дағуат амалы болып есептеледі. Үгіт-насихат жүргізу діни құндылықтарды таратып, дәріптеп, оны қоғамға сіңіру жолында үлкен маңызға ие. Елімізде уағызшылар, діни қызметкерлер, имамдар интернетті діни құндылықтарды насихаттайтын құрал етіп кеңінен пайдалануда. Қазақстандағы уағызшылар аудиториясын кеңейту үшін YouTube, Facebook, TikTok пен Instagram сияқты интернет желілерін үгіт-насихат жүргізу үшін белсенді қолданып келеді. Әлеуметтік желілердегі уағыздардың ауқымы, тақырыбы мен мазмұны ауқымды әрі әртүрлі. Әлеуметтік желіні исламды насихаттау үшін қолданылатын заманауи технологиялық әдіс-тәсілдер күн сайын толығып, қанат жаюда. Виртуалды кеңістіктегі исламның нақты көріністерін саралаған зерттеу теориялық және тәжірибелік тұрғыдан құнды.

Түйін сөздер: уағыз, дағуат, әлеуметтік желі, YouTube, TikTok, Instagram, Facebook.

Sh. Kerim*, Y. Nussipbayev

Egyptian University of Islamic Culture Nur-Mubarak, Almaty, Kazakhstan

*e-mail: kerim-1962@mail.ru

Using Social Media for Islamic Preaching

Digitization process is also entering the spiritual life of Muslims. At present, the influence of the Internet on religious socialization of young people is great. The content and segments of Islamic religion in cyberspace are diverse and abundant. Social networks are bringing modernization and changes to society with their multifaceted activities. The article examines the use of social networks for Islamic preaching in the context of Kazakhstan with examples. The study focused on the importance of preaching on Social Medias, the rapid development process, its own characteristics, format, profiles, and popular preachers. Concepts were created based on the content and materials collected from Social Medias, direct meetings and interviews with preachers and religious workers. Sermon is one of the main principles of Islamic discourse, it is important in spreading, glorifying and establishing religious values. In our country, preachers, priests, and imams widely use the Internet as a tool for promoting religious values. To expand their audience preachers in Kazakhstan are actively using YouTube, Facebook, TikTok and Instagram, etc. platforms in propaganda. The scope, topic and content of sermons on Social Medias are wide and varied. Modern technological methods used to promote Islam on Social Medias are increasing every day. Research that differentiates the actual manifestations of Islam in virtual space is valuable from a theoretical and practical point of view.

Key words: sermon, Da'wah, Social Media, YouTube, TikTok, Instagram, Facebook.

Ш. Керім*, Е. Нусипбаев

Египетский университет исламской культуры Нур-Мубарак, г. Алматы, Казахстан

*e-mail: kerim-1962@mail.ru

Использование социальных сетей для исламской проповеди

Процесс цифровизации входит и в духовную жизнь мусульман. В настоящее время влияние Интернета на религиозную социализацию молодежи велико. Содержание и сегменты исламской

религии в киберпространстве разнообразны и многочисленны. Социальные сети своей многогранной деятельностью несут модернизацию и изменения в общество. В статье на примерах рассматривается использование социальных сетей для исламской проповеди в условиях Казахстана. В исследовании основное внимание уделялось важности проповеди в социальных сетях, быстрому процессу развития, ее особенностям, формату, профилям и популярным проповедникам. Концепции создавались на основе контента и материалов, собранных из социальных сетей, прямых встреч и интервью с проповедниками и религиозными деятелями. Проповедь – один из основных принципов исламского дискурса, он важен для распространения, прославления и утверждения религиозных ценностей. В нашей стране проповедники, священники и имамы широко используют Интернет как инструмент продвижения религиозных ценностей. Для расширения своей аудитории проповедники в Казахстане активно используют в пропаганде платформы YouTube, Facebook, TikTok, Instagram и др. Объем, тематика и содержание проповедей в социальных сетях широки и разнообразны. Современные технологические методы, используемые для продвижения ислама в социальных сетях, увеличиваются с каждым днем. Исследования, позволяющие дифференцировать реальные проявления ислама в виртуальном пространстве, ценны с теоретической и практической точки зрения.

Ключевые слова: проповедь, дават, социальная сеть, YouTube, TikTok, Instagram, Facebook.

Кіріспе

Қазіргі кездегі технологияның, соның ішінде ғаламтордың күрт қарыштап қарқынды дамуы дін саласына орасан ықпалын тигізіп отыр. Соңғы уақытта мамандар арасында «кибер-дін», «сандық дін», «кибер-ислам», «кибер-діндарлық» сынды мүлде жаңа ұғымдар, терминдер айналымға енді. Бұндай жаһандық үдерістер мен жаңалықтар ислам дінін де айналып өткен жоқ. Цифрлану республика мұсылмандарының рухани өміріне дендеп кіруде. Виртуалды кеңістіктегі ислам дінінің көріністері мен контенттері сан түрлі.

2023 жылдың қазан айындағы жағдай бойынша әлемде 4,95 миллиард адам немесе әлем халқының 61,4 пайызы әлеуметтік желілерді қолданады. Соңғы 12 айда әлеуметтік желілерді пайдаланушылар санын артуы жалғасып келеді. Өткен жылдан бері 215 миллион жаңа қолданушы әлеуметтік медиаға қосылды. Бұл әр секунд сайын орта есеппен 6,8 жаңа пайдаланушыны құрайтын жылдық өсім 4,5 пайызды құрайды. Интернетте адамдардың отыру уақытының көбейгені сондай соңғы зерттеулер адамдар тәулігіне 7-8 сағат ұйқыға арнаса, қалған ояу күнінің шамамен 15 пайызын әлеуметтік желілерде өткізетіні көрсетілуде (Saifillah, 2023). Data Reportal талдау платформасының мәліметтеріне қарағанда, 2023 жылдың басында Қазақстан халқының 17,73 миллионы интернетті, 66,8 пайызы әлеуметтік желіні қолданады (Profit.kz, 2023).

Бүгінгі таңда әлеуметтік желінің адамзат өмірінде алатын орны елеулі. Шексіз ақпаратқа оңай және жылдам жаһандық тұрғыда қолжетімділікті қамтамасыз ететін әлеуметтік

желінің күллі әлем бойынша қолданыс ауқымы күн санап аса жоғары жылдамдықпен ұлғайып әрі тарамдалып, түрлене түсуде.

Тақырыпты таңдауды дәйектеу және мақсаты мен міндеттері

Интернетті еліміздің мұсылмандар қауымы мен діни бірлестіктер мүддесіне сай әр түрлі мақсатта пайдалануда. Интернеттің өріс алуы мұсылмандардың қарым-қатынасына да өзгеріс әкелді, көптеген онлайн платформаларда ислам діні шеңберіндегі жобалар мен жұмыстар іске асуда. Бұндай жаңа тәжірибелер мұсылман қауымы арасында исламдық ілімдер мен құндылықтардың таралуына ықпал етуде және кейбір рәсімдер мен амалдардың жүзеге асуын жеңілдетуде.

Шетелдік дінтанушылар айтылмыш құбылыстың қоғамдық ой-санаға, діндарлыққа, айтарлықтай әсері санасатындай елеулі екендігін баса көрсетуде (Nurdin, 2022: 6). Қазіргі уақытта жастардың діндарлық әлеуметтенуінде интернеттің тигізіп отырған ықпалы зор. Әлеуметтік желілердің қызметі аясының кеңеюі адамдар арасындағы байланысты нығайтуға септеседі, бір-бірінің сөзін тыңдауға, ақпарат бөлісіп, ойын білдіріп, талқыға салуға, мәлімет іздеуге, аудио және видеоларды қарауға ыңғайлы, сондай-ақ әлеуметтік медиа пайдаланушыларға өз мақсаттары мен ниеттеріне сәйкес кәдеге жаратуға мүмкіндік тудырады.

Діннің сандық кеңістікке ойысу беталыс факторы елімізде ғылыми тұрғыдан зерттеу зәрулік, алайда осы жаңа феноменді арнайы зерделеу жағы кемшін. Осы олқылықтың орнын аз

болса да толтыруды дiттеген мақаламызда тек әлеуметтік желiлердегi уағыздың мән-маңызын, оның өзiндiк ерекшелiктерiн, серпiлiспен даму барысын, формат пен профильдерiн Қазақстан контекстiнде өз алдына жеке саралау көзделдi. Мақалада танымал уағызшылардың есiмдерi аталып, сөз болады. Бұл тақырыпты талдаудың зәрулiгi мен маңыздылығы дау тудырмайды.

Ғылыми зерттеу әдiснамасы

Мақалада соңғы кездегi әлеуметтік желiлердегi уағыз-насихат жүргізудiң мән-маңызы, тәсiлдер мен стратегиясын нысана еткен ағылшын тiлiндегi мақалаларды оқып пайдаландық. Зерттеуде сипаттау, шолу және жүйелi талдау әдiстерi қолданылды. Аталмыш фактордың қоғамдық ой-санаға, дiндарлыққа айтарлықтай әсерiн мысалдармен дәйектеудi көздедiк. Тұжырымдарымыз контенттерге тоқталу арқылы бағамдалады. Автор әлеуметтік желiлерден өзi жинаған материалдарға, уағызшылармен және дiн қызметкерлерiмен тiкелей кездесiп, сұхбаттасудан алған мәлiметтерге сүйендi. Бұл күрделi симбиоз түзетiн нысана болғандықтан тек бiрыңғай дiнтанушылық тұрғыдан қарастырумен шектелмей пәнаралық әдiстердi тоғыстыра зерттеу жүргізуге де тура келедi.

Нәтижелерi және талқылама

Әлеуметтік желiлер күрделiрек, тартымды және таралымының көптiгiмен қоғамды тұрақты түрде түбегейлi өзгерiске ұшыратуда. Уағыз ислам дискурсында басты ұстындардың бiрi болған дағуат амалдарына жатады, ол дiни құндылықтарды таратып, дәрiптеп, орнықтыруда үлкен маңызға ие.

Қазақ тiлiнде дағуат туралы негiзгi ұғым-түсiнiктер берiп, әдiстемесi хақында хабардар ететiн алғашқы еңбек Наурызбай Тағанұлының «Ислам дағуатының негiздерi мен әдiстерi» атты кiтабында: «*Дағуат* сөзi термин ретiнде, әсiресе, «исламға және ислам негiздерiн орындауға шақыру» деген мағынаны бiлдiредi. Құранда исламға, иманға, Алла жолына, Алланың кiтабына, хаққа, жақсылыққа, есендiкке шақыру секiлдi мәндi иеленген» деп көрсетiлген (Өтпенов, 2023: 7-8). Мұхаммед пайғамбар: «Дiн – насихат», – деген. Исламды уағыздап Жаратушының сөзiн жеткiзу, түсiндiру, үгiттеп жаю парыз амалдар санатына кiредi. Шарифат

дағуатты уытты да пәрмендi жүргiзу үшiн заманауи технологияның кейiнгi жетiстiктерiне сүйенiп, озық құралдарды және соның әдiс-тәсiлдерiн өз мақсат-мүддесiне сай ұтымды пайдалануды құптайды (Ahmed, 2016-2017: 1-5).

Дiни бiрлестiктер мен имамдар мен жекеленген уағызшылар ислам насихатының дәстүрлi қалыптасқан жұмыстар арнасын жалғастырумен шектелiп қоймай уақыт ағымына қалып қоймау үшiн кейiнгi интернет технологияның соңғы жаңалықтарын, соңғы форматтарды игеруге күш салуда (Nazarbek, 2022: 21-29; Shapoval, 2023: 142-155). Дұрыс қолдана бiлсе, әлеуметтік желi – үгiт-насихат жұмыстарының тегеурiндi әлеуетке ие.

Интернет кеңiстiгiнде исламды жақсы жағынан таныту үшiн белсендiлiк, медиасауаттылық және креативтiлiк талап етiледi (Rubino, 2022: 168-178).

Бұрын топқа уағыз айту үшiн тындарманды жинап, бетпе-бет тiкелей ұшырасуға жұма, айт намаздары күндерi, басқа да кездесулер қажет едi. Қазақстан Республикасының 2011 жылғы 11 қазандағы «Дiни қызмет және дiни бiрлестiктер туралы» Заңының 8-бабына сәйкес «Қазақстан Республикасының азаматтары, шетелдiктер және азаматтығы жоқ адамдар миссионерлiк қызметтi тiркеуден өткеннен кейiн жүзеге асырады» (Қазақстан Республикасының 2011 жылғы 11 қазандағы № 483-IV Заңы, 2011). Ал тiркеуден өткен Қазақстан мұсылмандары дiни басқармасына (ҚМДБ) қарасты мешiт мiнберлерiне тек өзiнiң имаммен найб-имамдары, дiни қызметкерлерден басқаларға рұқсат етiле бермейдi. Жоғарыдағы Заңның 7-1-бабында белгiленгендей тiркеуден өткен ғибадат үйлерiнен (ғимараттарынан) тыс жерлерде дiни iс-шаралар өткiзу туралы күзiреттi орындарды хабарландыру арқылы iске асады. Ал әлеуметтік желi – миссионерлiк қызметтi аталғандай осындай ресми тежеулерге байланбай еркiн жүргiзе алатын алаң, ислами мәлiметтердi адамдар арасында ашық таратудың баламалы жолы. Ал виртуалды кеңiстiкте дiттегенiндi машақаттанып қиналмай жүзеге асырып, қалағаныңды қажыр-қайрат жұмсамай-ақ қас қағым сәтте тарата аласыз. Практикалық тұрғыдан да арзан тәсiл ретiнде де тиiмдi. Алыс жерге сапарға шығып шаршап-шалдықпай, қашық кеңiстiктi ауыртпалықсыз еңсеруге жол ашылып, уақыт үнемделедi. Көпшiлiкке әрi дүниежүзiнiң кез келген мекенiндегi тұрғынға қолжетiмдi. Қазiр елiмiздегi дiндар мұсылман жамағаттың денi

– жас ұрпақ, олар әлеуметтік желіні қолдануда тым белсенді. Сол себепті уағызшылар діншіл қауымның басым бөлігін кейінгі толқын құрайтынын ескеруіне тура келеді. «Ү» миллиалдар (мыңжылдықтар) – 1980-2000 жылдары аралығында туған буын сандық технологияға, әлеуметтік желіні қолдануға әуес, олар виртуалды шындыққа ақиқат өмірге қарағанда әлдеқайда сеніп иланады, интернет ресурстарынан алынған ақпараттың шынайылығын күмәнданбай қабылдайды. Олар тек бұрыннан келе жатқан ескірген әдіс-тәсілдермен ғана дәріс жүргізетін оқытушылардың ақпараттарын өзекті деп санамайды. Миллиалдар дәстүрлі жолымен кітап оқығанды ұнатпайды, жазушылықты азапты жұмыс деп есептейді, олар суреттерді қарағанды тәуір көреді (Erwin, 2019: 101-109).

2000-жылдан кейін дүниеге келген Z – «зуммер» буынның өмірін интернетсіз елестету тіпті қиын. Олар қажетті ақпаратты көбінесе ғаламтордан табуға бейімделген. Z буынының өкілдері тек үйдегі компьютерге байланып отырмай әрдайым жанынан тастамай өзімен алып жүретін ұялы телефон мен смартфонды еркін пайдаланады. Z ұрпағы термині көбінесе «цифрлық адам» терминімен де синоним ретінде қарастырылады (Schmidt, 2008: 1). Қазіргі жастар арасында әлеуметтік желілерге елігіп, телмірумен уақытын сарп ететіндер де, тіпті соған тәуелділері де аз емес. Бүгінгі күннің технологиясы әртүрлі адамның ақпараттық қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін мол мүмкіндік ұсынуда. Жас буын рухани азықтарын да ғаламтордан табуға тырысады. Кейінгі буын үшін сандық кеңістікте әртүрлі платформалар арқылы жүргізілетін дағуат әлдеқайда тартымды да өтімді (Muhammad, 2020: 223-237). Уағызды арнайы орын талғамай әрі уақытпен санасып қиналып жатпай-ақ кез-кез келген жерде, тіпті көлік үстінде келе жатып та гаджеттен тыңдай береді. Электронды форматта жазылған уағыз ұзақ сақталады, қайталап қарауға, көшіріп алуға, бөлісуге, таратуға болады. Осы ерекшелігімен интернет діни насихат құралы ретінде пайдалануға ең оңтайлы ақпарат құралдарының біріне айналып үлгерді. Айтылмыш себептер дағуаттың виртуалды кеңістікте кеңінен жайылуына қозғау болып отыр. Дұрыс, жөнімен қолдана білген жанға киберкеңістіктің берері мол. Ұнаған не ұнатпаған уағызды желіге салып, жұрттың назарын аудартуға да болады. Жаңылыс кетсе, талқыға салып, сынаушылар да қолдана алатын болды. Республика халқының

басым бөлігін қаракөздер құрап отырғандықтан қазақ тіліндегі уағыздарға сұраныс жоғары. Орыс тіліндегі насихат тыңдауда қалайтындар Ресейдің уағызшыларын кедергісіз құлақ салады. Елімізде орысша уағыз айтатын имамдар да баршылық. Сондықтан сандық кеңістікті ең алдымен ана тіліміздегі исламдық контенттермен барынша толтырып, қазақстандық мұсылман қауымының сұранысын қанағаттандыру үшін жұмыстар атқарылуда. Дағуат тәжірибесінде интернет платформаларын кеңінен қолдануда. Интернет желісі бейтаныс уағызшының қысқа уақыт ішінде белгілі болып, абырой-беделін жинап, жылдам нәтижеге жетуіне қолайлы жағдай да тудырады. Аудитория үлкен болғандықтан уағызшылардың ел арасында, жамағат ортасында танымал тұлға ретінде тез дараланып көрінуге септеседі. Қазақстанда діни ортада уағызшыларды құрметтеп тәлімгер-оқытушыға теңестіріп «ұстаз» деп айту қалыптасқан.

Еліміздегі виртуалды ортада әбден танылған уағызшылар: Абдуғаппар Сманов (марқұм), Арман Қуанышбайұлы, Абдусаттар Сманов (марқұм), Сансызбай Құрбанұлы, Ерлан Ақатаев, Ерсін Әміре, Ризабек Батталұлы, Қабылбек Әліпбайұлы, Бауыржан Әлиұлы (марқұм), Нұрлан Байжігітұлы, Нұрсұлтан Рысмағамбетов, т.б.

Зерттеушілер әртүрлі сандық платформалар, соның ішінде YouTube, Facebook Watch сияқты бейне платформалар және Tiktok, Reels, Instagram және YouTube Short сияқты қысқа бейне платформалары арқылы жүзеге асыру оңай болатын цифрлық дәуірдегі мазмұнды жеткізу әдіс құралы ретінде атаған (Saifillah, 2023: 1358-1363; Rifqi, 2022: 229-234; Nurul, 2020: 30-41).

Соңғы ақпараттық-коммуникациялық технологияларды меңгеру деңгейіміз басқалармен қарым-қатынас жасау және өзара байланысу тәсілдеріне әсер етуде. Қазіргі таңда коммуникациялық модельдің көмегімен уағыз мазмұны бейнелер, подкаст, Reels түрінде берілсе Y мен Z буындар арасында ұнамдылықпен таралуын жеңілдетеді. Сонымен қатар жас толқынға YouTube және Instagram басқа медиа платформаларға қарағанда тартымды.

Әлемде қолданушылар саны жағынан тек Facebook-ке жол беретін әлеуметтік желі YouTube-ді жастар жағы ұнатады, себебі видеоны көруге де, жүктеуге де ыңғайлы, ол – фильм қарауға, музыка тыңдауға, уағыз жүргізуге өте қолайлы платформа. YouTube алгоритмі іздеу және табуға маңызды рөл атқарады, бейнелерді

көру тарихына, таңдауларына және қатысу көрсеткіштеріне негізделген көрермендердің қызығушылығына сай ұсыныстар жасайды. Діндар қауым YouTube-ті өз мақсаттары үшін бейнелерді жүктеп салу және жүктеп алу үшін қолданады (Muzaууаnah, 2022: 29-31; Mustofa, 2021: 21-31; Yuangga, 2020: 4). Осылайша қозғалыстағы бейнелерді түсіру үшін электронды жабдықты пайдалануды көздейтін видеография – заманауи коммуникацияның мәнді жолы. Бұл платформадағы жазбаларды үйде отырып үлкен экранды теледидардан тамашалауға да болады. Қазір YouTube видеохостинг платформасында уағыз, ислами тақырыптарға арналған қазақ тіліндегі жүздеген студиялар мен каналдар бар екенін айқындадық. Олардың ішінде осы бағытқа маманданып, жұмысын жолға қойып алғандары да бар, іс-әрекеттері мәрдымсыз қалып жатқандары да аз емес. Себебі сапалы түсірілім үшін тәуір техникалық құрал-жабдықтар, әр уағызшымен келісіп, барып жазып алуға мүмкіндік, қаражат және ықылас пен табандылық керек әрі оны монтаждап жүктеп отыруға уақыт жұмсалады.

Елімізде YouTube-дегі уағыздарымен алға шыққан ALIstúdiasy-ның жұмыс істей бастағанына 10 жыл, студияға жазылғандар саны – 1,02 миллион, уағызшыларды сөздерінен 8,9 мың видео ұсынған. 2013 жылдың 13 ақпанында жұмысын бастаған «TALIM KZ» – «Тағылым, таным, тәлім» каналына 509 мың адам жазылған, видеоларының санын 2 мыңға толтырған, сол видеолардың ішінде ең көп қаралғаны уағызбен аты шыққан марқұм Абдуғаппар Смановтың «Неге жылады? Әттең-ай» 2, 6 миллион қаралымға, «Әсерлі уағыз» 2,3 миллион қаралымға, «Көзден жас шығарған уағыз» 1,2 миллион, «Түркістандағы жылататын уағыз» 1,1 миллион қаралымға жеткен. Аталмыш видеолардың басқа түсірілімдерге қарағанда жұртшылықтың көңілін аудартуы тақырыптардағы «уағыз» сөзінің алдына «әсерлі», «көзден жас шығаратын», «жылататын» деген айқындауымен назар аудартатындай айқайлата ат қоюында ма деп ойлаймын. Абдуғаппар Сманов 1970 жылы 22 ақпанда дүниеге келген. 1994 жылдан бастап «Таяқты Ешан» мешітінде бас имамдық, 2010 жылдан бастап «Сарыағаш» медресе колледжінде директорлық қызмет атқарған. 2020 жылдың 1 шілдесінде қайтыс болса да YouTube-де уағыздары көп тыңдалады.

Мұсылман жамағатының ортасында Ерлан Ақатаев терең ислами білімімен, тағылымды уағзымен құрметке бөленген. Оның әсерлі

үгіттерін мен тақуалығын қадірлеп бағалаған жамағат арасынан қолдаушылар демеп діни-танымдық «ErlanAkataev» студиясын ашып, айтқан насихаттарын тұрақты түсіріп, монтаждап, салып отырады. Сөйтіп 627 видео жүктеген. Студияға жазылған тыңдармандар саны 425 мыңға жеткен. Аталмыш студияда Ерлан Ақатаевтың қосымша Мұхаммед пайғамбардың өмірі туралы «SIRA 23» арнасына 287 видео жүктелген, оған 57,4 мың адам жазылған, ал «Хадис тағылымы» арнасына жазылғандар – 12 мың, оның 8 видеосын орысшаға аударып «Живы ради Истины» деген арнамен ұсынылған. Оның TikTok-тағы уағыздарынан тұратын «ustaz.uagizdar» парақшасына жазылғандар – 4722, лайк басқандар – 68, 6 мың.

Қаскелең қаласындағы Лабақ ата мешіті жанында «ILIM NURY» ислам порталы қазір белсенді жұмыс жасап видеолар санын 1,2 мыңға жеткізген, каналға жазылғандар саны – 352 мың адам. «Iman nur_kz» каналы 776 видео жүктеген, оған жазылғандар саны – 93,2 мың. «Dagwat KZ» каналынан 450 видео, көре аласыз, оған жазылғандар – 136 мың. Әрине, бұл каналдардағы жазбалардың бәрі дерлік тың дүниелер дей алмаймыз. Қайталап көшіріп, монтаждап беру сынды тәсілдерде байқалмай қалмайды. Уағызшылар да санаулы, қайталанып жүрген де сол белгілі бір есімдер де жолығады.

Қазақстанда әлеуметтік желілер ішінде қолданушылары жағынан 2023 жылдың басында TikTok пен Instagram алға озған, Instagram 10, 45 миллион, TikTok-да 10, 41 миллион, яғни қатарлас (Profit.kz, 2023). Instagram (Ahmad, 2022: 172-178). TikTok ойын-сауық алаңы ретінде ғана емес, сонымен қатар діни платформа ретінде де орныға бастады (Muhammad, 2022: 180-192; Mega, Aafia, 2021: 22-25).

Уағызшы аудиторияның талап-деңгейімен санасқаны абзал және олардың қызығушылықтары мен сұрақтарына жауап беру арқылы тарта алады, осылайша олар байланыстың тиімді әсер еткенін және олар ақпаратты қалай қабылдағанын сезінуі керек. TikTok мобильді қосымшасы пайдаланушыларға көбінесе фондық режимде музыканы қамтитын және сүзгі арқылы жылдамдатуға, баяулатуға немесе өңдеуге болатын қысқа бейнелерді жасауға мүмкіндік туғызады. Қолданбамен музыкалық бейне жасау үшін пайдаланушылар музыка жанрларының кең ауқымынан фондық музыканы таңдайды, сүзгі арқылы өңдей алады және бөлісу үшін жүктеп салу алдында реттелетін жылдамдығымен

15 секундтық, бір минуттық немесе үш минуттық бейнені жаза алады. Күн өткен сайын көп уағызшылар TikTok-қа жүгінеді, адамдардың көпшілігі, әсіресе, Z– «зуммер» буыны ұзақ дәріс тыңдағанды ұнатпайды (Mega, Aulia, 2021: 22-25). Сондықтан күрделі тақырыптарды жеңіл және еркін жеткізуді қалайды. Елімізде көптеген танымал әншілер мен актерлер жаңа әндерді жарнамалау үшін немесе жай ғана көңіл көтеру үшін TikTokты игеруге кіріскен. Шарифатқа сәйкес келмейтін контенттерді қызықтайтын, дін ұстанбайтын қараушылары басым бұл платформаға бұрын елімізде діндарлар жақындай бермейтін. Ал имам Нұрлан Байжігітұлының осы платформаға ислами контенттерді енгізу тәжірибесі өте сәтті басталып, тез бөлектеніп көзге түсті. Әлеуметтік желінің көмегімен танылған Н. Байжігітұлы 1979 жылы туған. Алдында Жамбыл ауданының имамы, Қарағанды және Қостанай облыстарындағы аудандық имам, ҚМДБ-ның Шығыс Қазақстан мен Ақтөбе облыстарындағы өкіл имамы қызметтерін атқарған. Ковид кезінде осы жаңа алаңда дараланып көрінді. Н. Байжігітұлы осы жайында тілшімен сұхбатында: «Мен үшін TikTok-қа әсер еткен ол – ұлым. Енді 1-1,5 сағат уағыз айтып жүрген адам болғандықтан барлық әңгімені 1 минутқа сыйғызу өте қиын болды» дей келе «өте көп дубль болғанын, тым көп жазғанын» тілге тиек еткен. Одан әрі: «Халықтың қолдауын соңғы кездері сезіне бастадым. Басында қасымдағы қари бауырыма осы TikTok-қа бірге кірейік осылай видеолар жасап, уағыз айтайық дедім. Дегенмен бір өзім осыны бастап кеттім. Мысалы менде эфирде 7 мыңнан аса адам отырады. Ал сен ондай адамды мешітте жинай алмайсың. Мешіттің мінберімен, әлеуметтік желінің мінбері бірдей болып кетті» – дейді (Сердалина, 2023).

Нұрлан Байжігітұлы әлеуметтік желі арқылы халық арасында тез танылғандықтан «Хит», «Тик-токер молда» деп те аталған. Басқа бір сұхбатында өзінің осы платформаны таңдау себебін сұраған тілшіге төмендегіше жауап қайтарған: «...мүмкін «тик-ток» желісі біреуге мазақ, біреуге тозақ шығар. Ал мен үшін ол – адамзаттың уақытын ұрлайтын желі. Әлбетте, мұнда әртүрлі контингенттегілер отырады. Алайда әлеуметтік желінің қайсысын болмасын, мейлі Инстаграм, мейлі Фейсбук, мейлі тағы басқасы болсын, бір ғана мәселесі – ол адамның желіні қолдана білуінде. Маған қазақ жастарының сол желілерден алып жатқан дүниесі

маңыздырақ. «Ойбай, тик-ток деген харам» дедік, бірдеңе өзгерттік пе, ондағы жастар азайды ма? Сондықтан «харам» деген желіден адал бір контенттің болғанын жөн көрдім. Өйткені, өзімнің балаларым да қызығушылық таныта бастағанын байқадым» (Мыңжасар, 2022). Ол TikTok профиліне сай қысқа айтады, Құран мен хадистен үзінділер келтіріп созбайды, юморымен езу тартқызады. Тілі қарапайым, діни лексиканы азайтып, қазақы ұғым қалыбындағы сөз сапта-сымен ұғынуға оңай мәнерімен әрі харизмасымен басқа уағызшыларға ұқсамайтындығымен, республика мұсылмандарының ішінде дін қағидаттарын тұрақты ұстанып, толық орындайтындар саны азшылық болғандықтан ислам жолын аса қиындатпай көпшіліктің көңілінен шықса, керісінше имам-молдалар оны шарифатты тым жеңілдетті, бұзды деп кінә да артады.

Оның үстіне Нұрлан Байжігітұлы TikTok-та ең белсенді имам, жазылушылары 581,1 мың, лайк басқандар 5,1 миллионнан асқан. Уағызшының Instagram-дағы парақшасына жазылғандар саны – 857 мың адам, жарияланымы – 753. Қалай болғанда Н. Байжігітұлы насихаттары мен сұрақтарға жауаптарында исламдағы теңдіктен ауытқымай орта жолды үгіттеуін республика мұсылмандарының көпшілігі де ресми билік те құп көреді. Жақында АҚШ Президенті Джо Байденнен Нұрлан Байжігітұлы Америка Құрама Штаттарына шақырту алып баруы да осындай уағыздарына саяси тұрғыдан мән берумен байланысты екендігі даусыз. АҚШ президенттері жыл сайынғы әр мемлекеттен көзге түскен тұлғалар мен мемлекет басшыларына арналатын қайырымдылық асына әлеуметтік желідегі уағыздарымен мәшһүр болған имамға таңдаудың түсуі де жайдан-жай емес.

TikTok-тағы irshad_kz парақшасындағы ислами насихатқа қызыққан 233,8 мың адам жазылған, 8,7 млн. адам лайк басып, ризашылық сезімін білдірген. Соңғы уақытта TikTok-тағы қазақ тіліндегі ислами бағыттағы парақшалар мен контенттердің күрт арта түсуін аңғардық. Солардың кейбіреулерін атап өтелік: «@user5003030259097» парақшасына жазылғандар – 3098, лайк басқандар – 67,3 мың; «@kerek_dunye парақшасына жазылғандар – 2458, лайк басқандар – 43,6 мың; «@ulgili_soz» парақшасына жазылғандар – 216, 7, лайк басқандар – 6,1 млн; «muhammed2116kz» парақшасына жазылғандар – 2064, лайк басқандар – 18,4 мың; «@uazizdarchannel» парақшасына жазылғандар – 1156, лайк басқандар – 5858;

«@user8006060854» парақшасына жазылғандар – 710, т.б. Қай платформадағы қай парақша болсын не канал-студия болсын олардағы жарияланымдар, жазылғандар мен лайк басқандар санын есептеу барысында күн сайын жаңарып отыратындығын да ескерген жөн.

Қазақстан мұсылмандары діни басқармасы 2023 жылғы әлеуметтік желідегі насихаттарын TikTok-қа бағыттады, сөйтіп 60 бейнеуағыз әзірлеген. Қазір «Муфтият» парақшасында 34,3 мың адам жазылған, 294,2 мың лайк басқан, ішінде ең көп тыңдалғаны Батыржан Мансұровтың «Әр мұсылман білуі тиіс» деген бейне қаралымы 1,3 миллионға жеткен.

Интернет діни саланың әртараптандырылуына әкелуі жекеленген уағызшылардың суырылып шығып даралануына, тұлғалар ретінде танылуына септігін тигізуінен байқалады. Қазір ҚМДБ-ның облыс орталықтарындағы өкілдіктердің көпшілігінде арнайы студиялар ашылған, онда түсірілген уағыздарды әлеуметтік желілерге салып отырады. Мәселен, Атырау облыстық өкілдігі «AMIN MEDIA» 1,4 мың видео ұсынған. Десек те ҚМДБ-мен салыстырғанда жеке каналдар мен студиялары мен жеке тұлғалардың парақшаларындағы уағыздардың қаралымдары басым түсуде.

Шынтуайттап келгенде, білімді имамның бәрінің бойында түгелдей уағыз айтуға тума бейімділік табыла бермейді. Өйткені, уағыз – шешендікті, артистік қабілетті қажет ететін нағыз өнер.

Дәл қазіргі кезде Нұрсұлтан Рысмағамбетов әлеуметтік желілер арқылы республика көлеміндегі қысқа мерзімде танымал уағызшыға айналып үлгерді. Оның Пайғамбарлар қиссасы, Ислам тарихы туралы уағыздарын Тик-Ток, You Tube-ден табылады. Жас уағызшы, әсіресе, Қарағанды мен Атырауға барғанда мешіт жамағатының тым көп жиналып, мінберге беттегенде «Аллаһу Әкбар» бірауызды дауыстап қошеметтеп қаумалап қарсы алған видеосы әлеуметтік желіде қызу талқыланды. Исламофобтарды да шошытты, наразылардың назарынан тыс қалмады. Жамағаттың мұндай құрмет-ықыласын фанаттық пен табыну ретінде бағалаған сындарға байланысты Атырау облысы өкіл имамы Алтынбек Ұтысханұлы парақшасында: «Қазақстан мұсылмандары діни басқармасы жанындағы республикалық ақпараттық насихат тобының мүшесі, Нұр-Мұбарак мешітінің ұстазы, елімізге белгілі исламтанушы Нұрсұлтан Рысмағамбет өңірімізге келіп, мешіт

жамағатымен кездесті. «Иманғали» мешітінде «Қоғамға пайдалы болу» тақырыбында насихат айтты. Осындай белгілі ұстаздың Атырауға келгеніне қуанған «жергілікті жамағат Алланы ұлықтап, тәкбір айтты. Мұны біреулер әлеуметтік желіде басқаша жеткізіп жатыр. Бұл түсініспеушіліктен туындаған мәселе деп ойлаймын. Шын мәнінде «Аллаһу Әкбар!», яғни, «Алла Ұлы!» деп жаратқанның есімін ұлықтау бұған дейін де бар нәрсе. Балаға азан шақырып ат қойғанда да, үлкендер бата бергенде де соны айтады. Бұдан қорқудың немесе саясиландырудың қажеті жоқ. Мәселен, қуаныш немесе мақтаныш сезімін біреулер қол шапалақтап білдіріп жатса, атыраулық жамағат Алланы мадақтау арқылы білдірді» – деп амалсыз түсініктеме беруге мәжбүр болды.

Әлеуметтік желіде Нұрсұлтан Рысмағамбетұлының тыңдармандары күн санап өсуде. «ILIM NURY» студиясындағы «Салауаттың сіз білмеген сырлары» ұстаз Нұрсұлтан 1 жыл бұрын 767 мың қаралымға иеленген. You Tube-дегі әртүрлі арналардағы сұхбаттары, уағыздәрістері, подкасттарының қаралымы: 20 мыңнан басталып, 1,5 миллионнан асады. Уағызшының аз уақытта алдыға озуының сыры жастағы, сүйкімді, жылы бейнесі, өзін еркін, табиғи қалыпта ұстауы, әрі Иорданияда жоғары ислами білім алумен қатар қазақша жатық сөйлеуі, жұрттың көкейіндегі сұрақтар ментақырыптарды арқау етуінде деп тұжырымдаймыз. Ең алдымен жанына кәсіби продюсер, техникаға епті көмекшілер ұстауы, олардың түсіргендерін жарияланымдарды әр желінің профиліне ыңғайлап монтаждап араға күн құрғатпай салып, әлеуметтік желілерді сапалы жарияланымдарымен жаулап алуы жарнамасының күшеюіне көмектесуде. Республиканың әр өңіріндегі мешіт жамағаттары уағызшылар ішінен Нұрсұлтанды арнайы шақырып, кездесу ұйымдастыруды жиі сұрайтын болды.

Facebook желісінде «Кел уағыз тыңдаңыз (қатысушылары саны – 35 мың), «Уағыздарханафи» (қатысушылары саны – 245544), «Кел уағыз тыңдаймыз!» (қатысушылары саны – 133071), «Уағыздың бәрі осында» (қатысушылары саны – 129496), «Уағыз насихат» (қатысушылары саны – 8,5 мың), «Мешіт, мешіт жаңалықтары мен уағыздар» (қатысушылары саны – 6764), «Уағыздар жинағы» (қатысушылары саны – 4437), «Уағыздар» (қатысушылары саны – 4267), «Мұсылмандарға арналған уағыздар» (қатысушылары саны – 3531), «Таңдаулы

уағыздар»(қатысушылары саны – 2,8 мың) топтар ашылған. Ал Instagramда да уағыз арналған парақшалар да аз емес. Олардың кейбіреулерін атап өтсек: «uagyz_nasihah», «uagizdar_tynda», «_uaguz_tv_», «uagyz.gibrat», «gibrat.al», «korkem_amal», «jannat_maksatum», «firdaus_qz», «turajol_paraqsha», «kerek_dunle», «Himgeqyzmet», «bul_dunie_aldamshy», т.б. Десек те бұл парақшалардағы жарияланымдарына белгілі уағызшылардың өздері ұнатқан сөздерін монтаждап пайдалану тәсілдері басым. Ал уағызшылардың жеке парақшалары өзінің төл жарияланымдарын бөлісуімен бағалы. Бүгінгі әлеуметтік желінің бұрынғы радио, теледидар сынды ақпарат құралдарынан айырмашылығы – кез келген адам кәсіби маман болмаса да қалаған ақпаратын өзі түсіріп, монтаждап, әрлеп таратуға жол ашатындығы. Instagram парақшаларындағы уағыздарды көбірек қарату мақсатында Reels видеоролик форматында ұсынылады.

Сондай-ақ имамдар мен наиб-имамдар дені әлеуметтік желілердегі жеке парақшаларына уағыздарын салады. Оның үстіне діни бірлестіктерде ресми жұмыс істемейтін діндар жеке тұлғалар ішінен дағуатқа әр түрлі жолдармен үлес қосқысы келетіндігі ғаламторда байқалады.

ҚМДБ төрағасы, Бас мүфти Наурызбай Тағанұлы 2024 жылға арналған бағдарламасында «Елімізде уағыз-насихат айтып жүрген уағызшыларға арналған республикалық форум өтетінін, онда «Уағыз айтудың әдеби мен мәдениеті» ережесін бекітілетінін мәлімдеуі, әлеуметтік желілерді уағыздарды айтуды бақылаусыз қалдырмай, тәртіпке келтірудің күн тәртібіне қойылуы да жайдан-жай емес. Өйткені кейбір уағызшылар бүгінгі ғылым мен білім өркендеген дәуірде еліміздегі көпшілікті құрайтын қоғамдық ортаның түсінік-көзқарастарын ескермей, халықтың болмыс-бітімін белгілейтін салт-дәстүрлерге, қасиетті санатындағы наным-сенімдері мен қастерлі ұғымдарына тиісіп, мансұқтауы әлеуметтік желіде жиі талқылауға түсіп, сынға ұшырауда. Әлеуметтік желілерді пайдалану үрдістерінің артуы мұсылман қоғамының жеке және топтық деңгейіне айтарлықтай әсер ете алатын бетбұрыс әкелді.

Қорытынды және тұжырымдама

Қазіргі дәуірде дағуатқа қатысты әрекеттерді дамытудағы инновация ақпараттық интернеттік технологияларды пайдалану трендке айналып

үлгерді. Діни үгіт-насихат қызметінде, уағыз айтуда дәуірдің дамуы мен сұранысына сай келгенде ғана заманауи қауырт өзгерістерден қалып қоймай әлеуметтік желілерді тиімді қолдану қам-харекеті жасалуда. Қазақстандағы діни уағызшылар аудиториясын кеңейту үшін ізденіспен әлеуметтік желінің алуан әдістерін меңгеруге ден қоюда және қызықтыру үшін түрлі тақырыптар көтереді. Елімізде YouTube, TikTok, Instagram пен Facebook, т.б. сияқты әлеуметтік желі платформаларында исламды насихаттаудың жаңа амал-тәсілдері орнығуда. Бұл тәсілдер күн сайын толығып, жаңғырып, түлеу үстінде. Әлеуметтік желілердегі уағыздарды шолғанымызда келемі мен ауқымы, тақырыбы мен мазмұнының аз еместігіне көз жеткіздік. Профильдері де алуан түрлі, платформалардың өзінің сипаттарына қарай уағыздың дәстүрлі қалыптары да өзгеріске ұшырауда. Бір платформадағы уағызды басқа платформаға бейімдеп, бөлісу де белең алууда.

Сандық кеңістіктегі тек қазақ тіліндегі уағыз бағытындағы студия-каналдар мен парақшаларды қалдырмай жай тізімдеп шығудың өзі де оңайға соқпайды. Тұтынушылар саны да еселенуде.

Сонымен елімізде уағызшылар, діни қызметкерлер, имамдар интернетті діни құндылықтарды насихаттайтын құрал ретінде кеңінен пайдалануда. Қазақстанда исламды насихаттауда әлеуметтік желінің етек алу діндарлықтың басқаша сипатта дамуына әкелуде. Цифрлық кеңістіктегі уағыздардың белең алуымен діннің әлеуметтенуінде ықпалын тигізуде. Яғни әлеуметтік желілердегі діни үгіт-насихаттың жүруін тізгіндеп бақылауда ұстап қиын болса да бет-бетімен еркіндікке жібермей саралап, сараптаудан өткізу жағын ойластырған абзал. Желілердегі уағыздарды бір ретке келтіру, қағидаттарын қалыптастыруды, стратегиясын әзірлеуді кешіктірмей қолға алған жөн.

Әлеуметтік желілерде исламды насихаттау үшін қолданылатын заманауи технологиялық әдістер мен құралдар күн сайын толығып, қанат жаюуда. Өте жылдамдықпен жаңғырып жатқан, құбылған ауқымды бағыттың қыруар сегменттері мен көріністерін, түрлі әдістерін бір шағын мақалаға толық сифызып, түгел қамтып баяндау қиын. Біз өз тарапымыздан маңызды факторды жеке нысана ретінде арнайы қарастырып, қысқа болса да тұжырымдар мен түйіндеулер жасауға ұмтылдык. Виртуалды кеңістіктегі исламның нақты көріністерін

саралаған зерттеу теориялық та тәжірибелік тұрғыдан құнды. Осы тақырыпқа қатысты контенттік материалдарды тыңнан әрі мол етіп жинап, жүйелеп, оның дамуындағы тенденциялар мен заңдықтарын айқындай түсу мақсатындағы зерделеу зәрулік.

АЛҒЫС

Мақала 2023-2025 жж. орындалатын «Сандық кеңістіктегі ислам (қазіргі Қазақстан мысалында)» (ИРН «AP19680228») атты ғылыми жоба аясында жарияланды.

Әдебиеттер

- Қазақстан Республикасының 2011 жылғы 11 қазандағы № 483-IV Заңы (2011) Діни қызмет және діни бірлестіктер туралы// <https://translate.google.com/translate?hl=ru&sl=kk&u=https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z110000483&prev=search&pto=auc>
- Мыңжасар Д. (2022) «Электрик имам», «Тик-токер молда»: Әлеуметтік желіде хит болған НҰРЛАН имам сұхбат берді. https://nege.kz/news/elektrik_imam_tiktoker_molda_aleumettik_zhelide_hit_bolgan_nurlan_imam_suhbat_berdi_20221206172655
- Нүсіпбаев Е., Манабаев Б., Исахан М (2020). Діни ұйымдардың интернет ресурстарын қолдануы//ҚР ҰҒА Хабаршысы. №6, 361-368-бб. <https://journals.nauka-nanrk.kz/bulletin-science/article/view/979>
- Өтпенев Н. (2023) Ислам дағуатының негіздері мен әдістері. – Алматы: «Нұр-Мұбарак». – 264.
- Сердалина А. (2023) Нұрлан имам TikTok-тан түскен табысы жайлы айтты. <https://newtimes.kz/obshchestvo/171485-800-dollar-n-ran-imam-tiktok-tan-t-sken-tabysy-zhajly-ajtty>
- Profit.kz (2023) TikTok и Instagram конкурируют за внимание пользователей в Казахстане. <https://profit.kz/news/64528/TikTok-i-Instagram-konkuriruut-za-vnimanie-polzovatelej-v-Kazahstane>
- Уоллейс П (2019) Интернет психологиясы. – Алматы: Ұлттық аударма бюросы, 2019. – 392.

References

- Ahmad S. (2022) Da'wah Practice on Instagram Social Media//International Journal of Multicultural and Multireligious Understanding. Vol 9, No 6, pp.172-178.
- Ahmed S, Muhammad N.H. (2016-2017) Role of Information Technology on Preaching Islam (Da'wah)// See discussions, stats, and author profiles for this publication at: [https://American International Journal of Research in Humanities, Arts and Social Sciences, 17\(1\), December 2016- February 2017.](https://American International Journal of Research in Humanities, Arts and Social Sciences, 17(1), December 2016- February 2017.) – 1-5
- Erwin J. T. (2019) Da'wa, Social Media and challenge the mainstream of Islam A mong millennial generation //Proceeding of International Conference on Da'wa and Communication Vol. 1 No. 1. – 101-109.
- Kazakstan Resvublikacinih 2011 jilgi 11 kazandagi № 483-IV Zani (2011) Din kizmeti jane dini birlestikter turali [The Law of the Republic of Kazakhstan dated October 11, 2011 No. 483-IV on Religious activities and religious associations] <https://adilet.zan.kz/eng/docs/Z110000483#:~:text=Everyone%20shall%20have%20the%20right,of%20the%20Republic%20of%20Kazakhstan.>
- Mega K. D, Aulia A. (2021) Z Generations Perspective: Analysis of Islamic Learning through Tiktok Social Media// SCHOOLAR: Social and Literature Study in Education.Vol. 1 No. 1 June. – 22 -25.
- Muhammad I, Ahmad F. (2022) Islamic Boarding School Marketing Communication and Da'wah Through Tik-Tok Komunikasi Marketin dan Dakwah Pesantren Melalui Akun Tik-Tok//Dakwatuna: Jurnal Dakwah dan Komunikasi Islam Vol. 8, no.2 (Agustus). – 180-192.
- Muhammad M. S, Lawal. A. (2020) Muslim scholars and the world of social media: opportunities and challenges// Islamic Communication Journal vol 5, no 2. – 223-237.
- Nussipbayev Y.B, B. M. Manabayev, Isakhan. M (2020) Dini uimdardyn internet resurstarin koldanu [Use of internet resources by religious organizations]/The bulletin of the Academy of sciences of the Republic of Kazakhstan. №6, 2020. – 361-368. <https://journals.nauka-nanrk.kz/bulletin-science/article/view/979> (in Kazakh).
- Mustofa H. (2021) Youtube as Da'wah Media Innovation in Disruption Era // Muharrir: Jurnal Dakwah dan Sosial – Vol.4, No.01. – 21-31. (in Kazakh).
- Muzayyanah Y. (2022) The strategy using Youtube as Da'wah media today. Jurnal Da'wah: Risalah Merintis, Da'wah Melanjutkan. Vol. 5 No. 1. – 29-41.
- Mynzhasar D. (2022) «Elektrik imам», «Tik-toker молда»: Aleumettik jelide hit болған Nurlan imам suhbat berdi ["Electric imам", "Tik-toker mullah": Imам NURLAN, who became a hit on social networks, gave an interview]. https://nege.kz/news/elektrik_imam_tiktoker_molda_aleumettik_zhelide_hit_bolgan_nurlan_imam_suhbat_berdi_20221206172655 (in Kazakh).
- Nazarbek K. (2022) Information and propaganda activities of religious communities in the internet space //Vestnik KazNU, Religious Studies Series. №1 (29). – 21-29.
- Nurdin N. (2022) Impact of Internet Development on Muslim Interaction with Islam//Conference: International Conference on Islamic and Interdisciplinary Studies (ICIIS), Palu, Indonesia. – 6-15.
- Nurul A. et al. (2020) Spiritualizing New Media: The Use of Social Media for Da'wah Purposes within Malaysian Muslim// International Journal of Advanced Research in Islamic and Humanities. Vol. 2, No.1. – 30-41.

Memleketтік бағдарлама «Sifrlыq Qazaqstan». Qazaqstan Үкіметінің қaulыsymen bekitilgen [“Digital Kazakhstan” State Program. Approved by the decree of the Government of Kazakhstan] // <https://digitalkz.kz/o-programme>

Profit.kz (2023) TikTok i Instagram konkuriruut za vnimanie polzovatelei v Kazakhstane [TikTok and Instagram compete for the attention of users in Kazakhstan]. <https://profit.kz/news/64528/TikTok-i-Instagram-konkuriruut-za-vnimanie-polzovatelej-v-Kazakhstane> (in Russian)

Rifqi M. et al.(2022) E-Dawah Communication in the Disruptive Era Through Online-Based Islamic Media Literature Standards//SCIENTIA: SOCIAL SCIENCES & HUMANITIES. Vol. 1, No. 2. – 229-234.

Rubino, Dian, I. M. (2022) The strategy of Islamic Dakwah in the era of globalization and modernization using Social Media // INFOKUM Jurnal, Volume 10 , No.5, December. – 168-178.

Saifillah M. (2023) Models of communication of Da'wah content in the digital era //Proceeding of International Conference on Education, Society and Humanity Vol. 1 No. 1. – 1358-1363. <https://datareportal.com/social-медиа-пользователи Глобальная статистика социальных сетей/>

Schmidt, Lucinda. (2008-07-15) "Children of the tech revolution". SydneyMorninHerald. Архивировано изоригинала 31.

Serdalina A. (2023) Nurlan imam TikTok-tan tusken tabysy jaily aitty [Imam Nurlan talked about his income from TikTok]. <https://newtimes.kz/obshchestvo/171485-800-dollar-n-rlan-imam-tiktok-tan-t-sken-tabysy-zhajly-ajtty> (in Kazakh)

Utpenov, N. (2023) Islam dagauatynyn negizderi med adister [Fundamentals and methods of Islamic call]. – Almaty: «Nur-Mubarak». – 264. (in Kazakh).

Wallace P. (2019) İnternet psixologiyası. Almaty: Ulıttıq aударma byurosı [Patricia W.The Psychology of the Internet. Astana: Kazakh translation.] – 392. (in Kazakh).

Yuangga K. Y, Indra, A. F. Umi. (2020) Da'wah on Youtube: An Effort in Islamic Values. Conference: Proceedings of the 2nd International Conference on Islamic Studies, ICIS 27-28 October Ponorogo, Indonesia. https://www.researchgate.net/publication/349066214_

Авторлар туралы мәлімет:

Керім Шамиәдин Тұрсынұлы (корреспондент автор) – философия ғылымының докторы, Нұр-Мұбарак Египет ислам мәдениеті университеті дінтану кафедрасының профессоры (Алматы қ., Қазақстан, e-mail: kerim-1962@mail.ru);

Нүсіпбаев Еркебұлан Бақытұлы – шетел филологиясының магистрі, Нұр-Мұбарак Египет ислам мәдениеті университеті шетел филологиясы және аударма ісі кафедрасының аға оқытушысы (Алматы қ., Қазақстан, e-mail: er_kz@inbox.ru).

Information about authors:

Kerim Shamshadin Tursynuly (corresponding author) – Doctor of Philosophy, Professor of the Department of Religious Studies of Egyptian University of Islamic Culture Nur-Mubarak (Almaty, Kazakhstan, e-mail: kerim-1962@mail.ru);

Nussipbayev Yerkebulan Bakhytuly – Master of Foreign Philology, Senior Lecturer of the Department of Foreign Philology and Translation Studies of Egyptian University of Islamic Culture Nur-Mubarak (Almaty, Kazakhstan, e-mail: er_kz@inbox.ru).

Алғаш жіберілді: 26 сәуір, 2021 ж.

Өңделіп, қайта тіркелді: 28 қаңтар, 2024 ж.

Қабылданды: 5 наурыз, 2024 ж.